

KORNAI JÁNOS

Pénzügyi fegyelem és puha költségvetési korlát

A cikket a szerző a *Palgrave* enciklopédia felkérésére írta. Amennyiben a tartósan veszteséges vállalatokat, amelyeknek a piac belső szabályosságai szerint tönkre kellene menniük, rendszeresen kimentik, úgy a vállalatok költségvetési korlátja felpuhul. A puha költségvetési korlát jelensége mögött egy dinamikus elkötelezettségi és szavahihetőségi dilemma húzódik meg. Az állam kijelentéseiben elkötelezi magát, hogy a veszteséges vállalatot nem menti ki, de bizonyos körülmények között képtelen megtartani a szavát.

A cikk hangsúlyozza, hogy noha a puha költségvetési korlát jelensége a szocialista és a posztoszocialista gazdaságban mutatkozik meg a legélesebben, eléggé elterjedt az érett kapitalista piacgazdaság egyes szféráiban is.

A puha költségvetési korlát gyengíti a piaci ösztönzést, kontraszelekcióhoz vezet, tompítja az ár- és költségérzékenységet, koordinációs zavarokat okoz, ártalmas monetáris s fiskális hatásokkal jár, és a kereslet elszaladását idézi elő.

A tanulmány áttekintést ad a puha költségvetési korlát széles körű és sokoldalú elméleti és empirikus irodalmáról, elemzi a jelenséget kiváltó politikai, társadalmi és gazdasági okokat, majd levonja az elmélet által sugallt gazdaságpolitikai következtetéseket. A posztoszocialista átmenet korszakában különleges jelentősége van a költségvetési korlát megkeményítésének; ez a reformfolyamat előrehaladásának egyik fokmérője.*

A piacgazdaság zavartalan működésének egyik feltétele a pénzügyi fegyelem. Ez négy egyszerű szabály kikényszerítését foglalja magában. 1. Vevő: teljesítsd az adásvételi szerződést, és fizess a megvásárolt áruért! 2. Adós: teljesítsd a hitelszerződésed, és fi-

---

* A nemzetközileg legismertebb közgazdaságtudományi enciklopédiasorozat, a *New Palgrave*, amely a Macmillan Kiadó (London) gondozásában jelenik meg, 1998-ban újabb háromkötetes művel gazdagodik. Az új lexikon címe: *Dictionary of Economics and the Law* (A közgazdaságtan és a jog szótára), szerkesztője: R. Newman professzor a lexikon címszavai közé felvette a puha költségvetési korlát elméletét, és a róla szóló összefoglaló cikk megírására a szerzőt kérte fel. A lexikonban a címszó pontos szövege a következő: *Legal Obligation, Non-compliance and Soft Budget Constraint* (Törvényi kötelezettség, nemteljesítés és puha költségvetési korlát).

Az alábbiakban teljes terjedelemben közöljük a lexikon számára írott tanulmányt. A lexikonban megjelenő angol fordítás, terjedelmi korlátok miatt, a magyar szöveghez képest némileg rövidített formában jelenik majd meg.

Köszönetemet fejezem ki a Palgrave Lexikon szerkesztőjének és kiadójának, hogy hozzájárultak a magyar szöveg publikálásához, és az Országos Kutatási Alapnak kutatásaim támogatásáért (OTKA 018280). Hálás vagyok Gerard Roland professzornak az első fogalmazványhoz fűzött hasznos megjegyzéseirért és Parti Juliánának a tanulmány szerkesztésében adott értékes segítségéért.

zesd vissza az adósságot! 3. Adófizető: fizess meg az adódat! 4. Vállalat: fedezd költségeidet a bevételeidből!

Az első három követelmény teljesítése konszolidált piacgazdaságban törvényes kötelezettség. A negyedik követelmény teljesülését a magántulajdonon alapuló gazdaság természete kényszeríti ki; a tartós veszteség előbb-utóbb a vállalat tönkremeneteléhez, az üzleti életből való kiválásához vezet.

Minden valóságos gazdaságban előfordul, hogy megsértik a pénzügyi fegyelem követelményeit. A követelmények megsértésének sajátos esetét nevezzük a *puha költségvetési korlát* szindrómájának.

Fogalmi tisztázás

A fogalom, amelyet a jelen írás szerzője alakított ki (lásd *Kornai* [1979], [1980], [1986]), a háztartás mikroökonómiai elméletéből származik. Gondoljunk egy vállalat gazdálkodására, és tekintsünk el egy pillanatra a hitel lehetőségétől! A statikus modell keretei között a vállalat összes költsége, akárcsak a standard mikroökonómiai modellben a háztartás összes költsége, nem lépheti túl a költségvetési korlátot, azaz a rendelkezésére álló pénzkészletet. Nevezzük ezt a tiszta esetet, amelyben a korlát valóban effektív, a vállalat *kemény* költségvetési korlátjának!

A valóságos gazdaságban természetesen az időben lezajló folyamatok mennek végbe, és létezik hitel. Most már az intertemporális költségvetési korlátról szólnán, akkor beszélhetünk kemény korlátról, ha a vállalat költési folyamata, beleértve az adósságszolgáltatást, nem lépi túl tartósan a jövedelmi folyamatot, beleértve a felvett hiteleket.

Gondoljunk most át azt a helyzetet, amelyben a kemény költségvetési korlátra vonatkozó feltétel, és egyúttal a pénzügyi fegyelem 4. szabálya nem teljesül! A vállalat költési folyamata, hosszabb időszakot tekintve, túllépi a jövedelmi folyamatot, azaz a vállalat tartósan veszteséges. Ennek elkerülhetetlen kísérőjelensége az, hogy a vállalat nem tudja teljesíteni különböző fizetési kötelezettségeit, azaz megsérti a pénzügyi fegyelem 1., 2. és 3. szabályát. Például nem fizet a megrendelt és leszállított áruért, nem fizeti meg a bért a megdolgozott munkáért, nem fizeti meg az esedékes hiteltörlesztést és kamatot, vagy nem fizeti meg az esedékes adót, vagy egyszerre többet is elkövet e szabálysértések közül. Minden ilyen mulasztás kényszerhitelezést implikál – az, akinek fizetség járna, nem önkéntesen, hanem saját akarata ellenére hitelt nyújt a vállalatnak.

Ezek után két eset lehetséges. A piac belső szabályosságai azt követelnék meg, hogy a tartósan veszteséges vállalat megszűnjön létezni. A veszteséget a felszámolás konkrét körülményeitől – például jogi rendezésétől – függő megoszlásban viselik a vállalat tulajdonosai és kényszerhitelezői.

Ám létezik egy másik eset is: a vállalatot *kimentik*. Akár úgy, hogy egyik-másik kényszerhitelező belenyugszik az adósságba, elengedi azt, vagy eltűri a késedelmes visszafizetést. A pénzügyi fegyelem megsértője és a sértett fél kollaborál. Vagy valamely intézmény (például az állam) aktív segítséget ad (például költségvetési támogatás formájában). A kimentés biztosítja, hogy a vállalat túléli a tartós veszteséget és fizetőképételenséget. A kimentés *puhítja* a költségvetési korlátot.

A fogalom megvilágításához szükséges néhány kiegészítő megjegyzés.

Nincs értelme puha költségvetési korlátról beszélni, ha csak egyetlen vállalatot tartunk szem előtt, és annak is csupán egyetlen időszakbeli működését vizsgáljuk. Az a helyzet, amelyben egy vállalat veszteségesé vált, és történetesen egyetlenegyszer kimentették, nem jogosít fel arra a kijelentésre, hogy a költségvetési korlát puha volt. *Puha* költségvetési korlátról csak akkor jogosult beszélni, ha a kimentés a vállalatok egy egész csoport-

jánál elég gyakran, hosszabb időszakon át újra és újra bekövetkezik, ha bekövetkezése előrelátható, és ha a kimentésre vonatkozó kollektív tapasztalat már beépült a vállalati vezetés várakozásába. A puha költségvetési korlát szindrómája nem „pénzügyi” jelenség, hanem a vállalat *magatartási szabályossága*, a vállalati várakozás egy sajátos attribútuma, a vállalat és a kimentő intézmény közötti sajátos társadalmi viszony.

A puha költségvetési korlát jelensége mögött végeredményben egy dinamikus elkötelezettségi és szavahihetőségi dilemma húzódik meg. Erről később még részletesebben lesz szó. Az állam (vagy más kimentő intézmény) tulajdonképpen szeretné arra késztetni a vállalatot, hogy saját jövedelméből fedezze kiadásait. Ezért kijelentéseiben elkötelezi magát, hogy nem fogja kimenteni. Mégis, bizonyos körülmények között képtelen betartani ezt az elkötelezettséget. Márpedig ha ez gyakran így történik, akkor az elkötelezettség (nem lesz kimentés!) nem hihető.

A vállalat költségvetési korlát szorossága nem dichotom változó. A tökéletes keménység és puhaság a két extrém végpont; a kettő között kontinuum van. A keménység–puhaság foka a várakozás bizonyosságát fejezi ki, más szóval azt, hogy milyen szubjektív valószínűséggel számít a pénzügyi fegyelem megsértésének eltűrésére és kimentésre a vállalat.

A puha költségvetési korlát szindrómájának alaposabb megértését elősegíti a korlát puhítására szolgáló eszközök áttekintése. Maradjunk továbbra is a vállalat vizsgálatánál, és szorítkozzunk azokra az esetekre, amikor az állam, illetve annak valamelyik intézménye tartja kezében az eszközöket!

Az irodalomban leggyakrabban említett és valóban a leginkább szembetűnő első eszköz a költségvetési támogatás, amely a vállalat veszteségét kipótolja.

Tulajdonképpen ezzel egyenértékű, de kevésbé szembeötlő a második eszköz, az adóztatásban nyújtott kedvezmény. Ennek több változata lehetséges. Magát az adókulcsot nem egyöntetűen állapítják meg, hanem mintegy hozzászabják a kisegítendő szektor vagy iparág jövedelmezőségi helyzetéhez. Vagy az adókulcs egyöntetű ugyan, de mód van kivételek engedélyezésére. Vagy egyszerűen eltűrik azt, hogy a vállalat megszegje a 3. *szabályt*, azaz ne fizesse meg az előírt határidőre az adót. Utóbbival kapcsolatban nem arról a helyzetről van szó, amelyben az adóköteles vállalat törvényes kibúvót talál, vagy a törvényt megszegve adócsalást követ el, s az adóhatóság ezt nem veszi észre. A puha költségvetési korlát jelenségeinek körébe az a szituáció tartozik, amelyben az adóhatóság, a vállalat hallgatólagos cinkosaként, tudván tudva szemet huny a törvény megsértése fölött, mert nem kívánja azt, hogy a vállalat az adóteher súlya alatt összeroppanjon.

Az instrumentumok egy harmadik kategóriája a hitelezéssel kapcsolatos. Szorítkozunk egyelőre arra az esetre, amikor a bank állami tulajdonban van, és a kormány pénzügyi apparátusának irányítása alatt áll! A költségvetési korlát felpuhul, ha az állami bank a hitel nyújtásakor nem alkalmaz szigorú, prudens kritériumokat; teljesíti a hitelkérelmet, noha tudja, hogy az adós nem lesz képes teljesíteni kötelezettségét. Sokszor éppen az ilyen hitel jelenti azt a mentőkötelet, amelynek segítségével az állam kimentí a bajban lévő vállalatot. A puhítás végbemehet a törlesztés és a kamat fizetésének, illetve az adósság végleges visszafizetésének esedékességekor. A pénzügyi fegyelem 2. *szabályának* megsértése, a hitelszerződés nemteljesítésének eltűrése ideiglenesen csökkenti a vállalat fizetési gondjait. A puha költségvetési korlát szindrómájának a hitelrendszeren belül alkalmazott instrumentumai sokkal kevésbé szembetűnők, mint a fiskális eszközök. Ezért sokkal makacsabban életben maradnak olyan környezetben is, amely fellép a költségvetési korlát puhítása ellen.

Végül az instrumentumok egy negyedik kategóriája ott alkalmazható, ahol az árat adminisztratív hatóság írja elő. Intuitíve érzékelhető a különbség a puha és a kemény adminisztratív ár között. Előbbi passzívan hozzáigazodik a mindenkori költségekhez, például egy mechanikus „cost-plus” formula alapján. Mintegy szentesíti a tényleges költ-

ségeket, még ha azok inefficiens gazdálkodás következtében alakultak is ki. Utóbbi viszont erőfeszítést követel a vállalatától, amely csak akkor tud nyereséget elérni az adminisztratív módon rögzített ár mellett, ha takarékosan és hatékonyan termel. Könnyebb persze keményebb árat megszabni, ha arra van valamilyen támpont, például az országon belül működő hatékonyabb vállalatok költségszintje, a külkereskedelmi forgalomba kerülő termék esetén a külföldi ár stb. A felpuhulás veszélye nagyobb akkor, ha országos monopóliummal rendelkezik a kibocsátó, vagy ha a termék vagy szolgáltatás nem kerül nemzetközi kereskedelmi forgalomba.

A szindróma egyik kísérőjelensége az alkudozás. A szerződésben előírt fizetési kötelezettség vagy a törvényben megszabott adózási kötelezettség nem abszolút parancs, hanem alku tárgyává válik. A vállalat panaszkodik és szánalmat kelt, vagy nyomást próbál gyakorolni, fenyegetőzik és zsarol. A másik oldalon pedig az az intézmény, amely végül is az engedményt teszi vagy a kimentést kezdeményezi, esetleg ellenáll, kéreti magát, csak félig tűri el a fegyelemsértést. Az alku kimenetele az erőviszonyoktól függ.

Az alku egy része *ex ante* megy végbe. Nem is keletkezik veszteség a vállalatnál, mert eleve úgy szabták meg az iparágra kivetett adót, hogy az megkímélje ettől a kellemetlenségtől. Vagy még mielőtt a veszteség jelentkezett volna a vállalat mérlegében, egy különösen kedvező hitellel előre megkönnyítették a dolgát. Az alku másik része *ex post* zajlik le. A veszteség már bekövetkezett, és ekkor kérik-követelik a segítséget.

A puha költségvetési korlát fogalmáról vita folyt az irodalomban; több szerző módosításokat javasolt, illetve megkísérelte a jelenséget részjelenségekre felbontani (lásd *Soós* [1985], *Gomulka* [1986], *Szabó* [1988], *Rawski* [1997]). Ám a széles körű elméleti, empirikus és gazdaságpolitikai irodalom a fentiekben körvonalazott fogalmi keretet vette át; a jelen írás hátralévő része is ebben az értelemben használja a puha költségvetési korlát fogalmát.

A jelenség kerete: vertikális reláció

A piac tranzakciói két egyenrangú partner, az eladó és a vevő horizontális kapcsolataiban valósulnak meg. Nincsen alá-fölérendeltségi viszony, hanem horizontálisan áramlik az információ, az eladó által átadott termék vagy szolgáltatás és a vevő által adott fizetség. A puha költségvetési korlát jelensége ott léphet fel, ahol a horizontális viszony mellett, arra ráépülve vagy helyett vertikális kapcsolat, alá-fölérendeltségi viszony áll fenn. Nyilvánvaló ez a viszonylat a szocialista rendszeren belül az állam és az állami vállalat között. (Szocialista rendszeren ebben az írásban az a tényleges történelmi formáció értendő, amely évtizedeken át számos országban, köztük a Szovjetunióban és a legtöbb kelet-európai országban létezett, és amelyet más írások „kommunista rendszernek” vagy „Szovjet típusú gazdaságnak” neveznek.) A szocialista rendszerben az állam mint tulajdonos és mint a parancsgazdaság működésének fő koordinátora „felette áll” a vállalatnak.

Ezen a vertikális viszonylaton belül az állami vállalat vezetése körülhatárolt, részleges önállósággal rendelkezik; a felettes intézmények nem írják elő aprólékos részletességgel minden tevékenységét. A vállalat részleges önállósága elismertetik azáltal is, hogy a szocialista rendszer hivatalos doktrínái tulajdonképpen előírják a jövedelmezőség elvét, azaz a pénzügyi fegyelem 4. szabályát: a vállalati jövedelem fedezze a kiadásokat. Az elvet azonban nem valósítják meg, a puha költségvetési korlát szindrómája teljesen áthatja az állam és az állami vállalat közti viszonyt.

A puha költségvetési korláttal foglalkozó irodalom főképpen a jelenségnek ezzel a körével foglalkozik. A kutatók azonban kezdettől fogva felismerték, hogy a jelenség

sokkal általánosabb – és ha szórványosan is –, de megjelenik más rendszerekben is. (Lásd erről például Kornai [1980], [1986], Dewatripont–Tirole [1996], Rawski [1997].) Az alábbiakban felsorolunk néhány további, nem rendszerspecifikus (azaz akár a kapitalista, akár a szocialista rendszer keretei között megvalósuló) viszonylatot, amelyben ugyancsak mutatkoznak a puha költségvetési korlát jelenségei. Mindegyik esetben vertikális kapcsolatról van szó, s ezért azt adjuk meg: ki van „felül” és ki van „alul”. Aki felül van, az túri el a nemteljesítést vagy kezdeményezi a kimentést; aki alul van, az sérti meg a szabályt, illetve az a kimentés kedvezményezettje. Lássuk a tipikus eseteket:

- felül: az állam, alul: termelővállalatok (például hanyatló iparágak); a vállalatok lehetnek akár állami, akár magántulajdonban;
- felül: az állam, alul: állami támogatással megvalósuló beruházási projektek;
- felül: az állam, alul: bankok. Ezek lehetnek akár állami, akár magántulajdonban;
- felül: az állam, alul: költségvetésen kívüli nonprofit intézmények (például a társadalombiztosítás);
- felül: a központi kormány, alul: helyi kormányzatok (Qian–Roland [1996]);
- felül: hitelmonopóliummal rendelkező bank, alul: adósok (Dewatripont–Maskin [1995]).

A felsorolás legtöbb tételénél az állam van „felül”. Ez azonban nem okvetlenül szükséges, amint azt az utolsó tétel is szemlélteti.

A puha költségvetési korlát fogalma tovább tágítható. Sok szempontból rokon jelenségek mutatkozhatnak például egy nagy vállalatkonglomerátum központjának és tagvállalatainak kapcsolatában. Egy másik példa az olyan adósságválság kezelése, amely egyszerre több országot is érint. Ilyenkor a nemzetközi pénzügyi közösség (nemzetközi pénzügyi intézmények, nagy bankok, esetleg a hitelező országok kormányai) vannak felül, és a kimentést igénylő országok vannak alul.

A további fejtegetések főképpen azokra a szférákra szorítkoznak, amelyek vizsgálatára a fogalmi és elemzési apparátus eredetileg létrejött, nevezetesen az állam és a tőle bizonyos fokig függő alsóbb fokú szervezetek, elsősorban a vállalatok közötti kapcsolatokra.

A szindróma hatásai

A piaci ösztönzés gyengülése, kontraszelekció. A standard mikroökonómiai elméletben nagy szerepet játszik az a felismerés, hogy a vállalat a nyereség maximalizálására törekszik, mert éppen ez az az érdekeltség, amely a hatékony cselekvés felé tereli. A puha költségvetési korlát elmélete ehhez egy további dimenziót ad hozzá. Az is erősen hat a vállalat viselkedésére, milyen intenzitással törekszik erre: lanyhán vagy erőteljesen. A zavartalanul működő piaci mechanizmus és verseny természetes szelekciót hajt végre, amikor exitre kényszeríti azokat a vállalatokat, amelyek nem tudják jövedelmükből fedezni kiadásukat. Kemény költségvetési korlát esetén a nyereségesség élet-halál kérdése. Ha viszont a vállalat költségvetési korlátja puha, és ily módon túlélése garantált, akkor a vállalat törekvése a nyereség növelésére lanyhább lesz, hiszen kevésbé kell törekednie arra, hogy életben maradjon.

A gazdaság hatékony működéséhez a pozitív és negatív ösztönzők, a jutalmak és büntetések komplex rendszerére van szükség. A puha költségvetési korlát szindrómája legyengíti az egyik legfontosabb piaci büntetést, a tartós veszteség és a fizetőképtelenség miatt bekövetkező szervezeti halált. A puha költségvetési korlát elmélete ezen a ponton kiegészíti a Schumpeter vállalkozáselmélete nyomán kibontakozott irodalmat. Schumpeter ([1911], [1968], [1942]) felhívta a figyelmet a kreatív destrukció folyamatára. Az irodalom sokat foglalkozik a folyamat kreatív oldalával, a vállalkozás és a versenybe való

belépés szabadságával, a verseny formáival és feltételeivel, valamint az innovációval. Schumpeter vállalkozója új termékeket, új technológiákat, új szervezési formákat vezet be, új piacokat hódít meg. A puha költségvetési korlát elmélete a folyamat destruktív oldalát veszi szemügyre. A költségvetési korlát felpuhulása akadályokat gördít a destrukció elé ott, ahol ezt a piaci szelekció megvalósítaná. A Schumpeter által kiemelt jelenségekkel szimmetrikusan a puha költségvetési korlát jelensége konzerválja a régi terméket, a régi technológiát, a régi szervezési formát, a ragaszkodást a régi piachoz – ott is, ahol már mindezeket újakkal kellett volna felváltani. Az elimináció akadályozásával tartósan leköt olyan erőforrásokat, amelyeket a piaci szelekció új, hatékonyabb felhasználás céljaira szabadítana fel. A szocialista rendszer alacsony hatékonyságának éppen az az egyik fő magyarázata, hogy a puha költségvetési korlát szindrómája életben tartotta az elavult vállalatokat.

A puha költségvetési korlát szindrómája nemcsak az exit révén megvalósuló utólagos szelekciót gyengíti, hanem előzetesen is kontraszelekciót hoz létre. A belépéskor (új vállalat létrejöttékor vagy egy új beruházási projektum pénzügyi forrásainak megszerzésékor) a kezdeményező vállalkozó kevésbé fél a kockázattól, és kész kedvezőtlen várható költségek esetén is belefogni az akcióba, mert arra számít: baj esetén kimentik.

Persze, nemcsak a vállalat végső sorsát, életét vagy halálát befolyásolja a költségvetési korlát keménysége-puhasága, hanem a vállalat mindennapos életét is. A puha költségvetési korlát által kifejtett hatás rokon azzal, amit a biztosítás közgazdasági elmélete *erkölcsi kockázatnak* nevez. A puha költségvetési korlát szindrómában az állam (illetve az általánosabb keretben: a „felettes intézmény”) tulajdonképpen egy biztosítóintézet szerepét vállalja, amely kompenzál a veszteségekért. Ettől eltompul a „biztosított” felelősségérzete, kevésbé buzgó a veszteség elhárítására, vagy ha a veszteség már bekövetkezett, annak minimalizálására.

Míndez erős befolyást gyakorol a vállalati vezetők mentalitására és viselkedésére. Fontosabb lehet a kellő összeköttetés azokkal, akik a költségvetési támogatásról, adókedvezményről, puha hitelről és a költségnek utánaengedő adminisztratív árról határoznak, mint a kedvezőbb beszerzésre és marketingre, valamint hatékonyabb termelésre irányuló igyekezet. A puha költségvetési korlát elemzése itt érintkezik a járadékahajzás elméletével (*Krueger [1974], Tullock [1967]*), ami arra keresi a magyarázatot, hogy a vállalkozó hogyan kívánja felhasználni a politikai szférához és a bürokráciához fűződő kapcsolatait a maga javára, beleértve azt az esetet, amelyben az amúgy is nyereséges vállalat ráadásul járadékot is szerez. A puha költségvetési korlát elmélete *specifikus nézőpontból* vizsgálja a vállalat és az állam kapcsolatát (és ezzel analóg más vertikális kapcsolatokat), amennyiben a veszteség, a fizetőképtelenség, a szervezeti halál és túlélés problémáira és annak valamennyi implikációjára összpontosítja a figyelmet.

Az ár- és költségérzékenység tompulása. A szokványos keresleti függvények leírják a vevő eltérő reakcióit a különböző termékek relatív árára. A költségvetési korlát szorossága további dimenziót szolgáltat az árreakció vizsgálatához. Ha a vállalat biztos abban, hogy veszteségeiért kompenzálják, és túlélését nem fenyegeti a fizetőképtelenség, kevésbé ár- és költségérzékeny, azaz kevésbé érzi fontosnak, hogy a relatív ár- és költségváltozásokra a technológia és a termékösszetétel megváltoztatásával reagáljon. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a puha költségvetési korlát szindrómája rontja a hatékonyságot.

Koordinációs zavarok, ártalmatlan monetáris és fiskális hatások. Ha a puha költségvetési korlát jelensége csupán a gazdaság szűk szférájában mutatkozik, akkor esetleg nem jár kumulatív, továbbgyűrűző hatásokkal. Más a helyzet, ha a gazdaság nagy részében eluralkodott – már pedig éppen ez jellemzi a szocialista rendszert, és ez tapasztalható különös élességgel a posztzocialista átmenet egyes időszakaiban is.

A puha költségvetési korlát jelenségének uralkodóvá válása elvezethet a hitelkínálat túlzott expanziójához, többek között a hitel-visszafizetés elmulasztása miatt keletkező

kényszerhitelezés révén. Példaként említhető az ún. *körbetartozás* jelensége, amely számos posztoszocialista országban okoz nagy gondokat. A vállalat veszteséges, és nem tudja megfizetni tartozásait a szállítóinak, köztük a *B* vállalatnak. Emiatt a *B* vállalat sem tud fizetni a *C* vállalatnak és így tovább. Kialakul a teljesítetlen fizetési kötelezettség-halmaz önmagát gerjesztő ördögi köre. E közben az *A*, *B*, *C* ... vállalat nemcsak egymásnak tartozik, hanem képtelen fizetni saját munkásainak, a bankoknak, az adóhivatalnak, a társadalombiztosításnak, a vámhivatalnak és így tovább. Súlyos megpróbáltatás ez az egész bankrendszer és az állami költségvetés számára. Nyomást gyakorol mind a túlzott monetáris expanzió, mind a fiskális deficit irányában (*Blejer–Cheasty* [1991], *Gedeon* [1985–1986] és *Tyson* [1977]). Ha erre a szokásos puhítási instrumentumokkal reagál a kormányzat, és sorra kimentí azokat, akik leginkább bajba kerültek, az rövid távon megakadályozhatja a koordinációs zavar súlyosbodását. Ugyanakkor azt az üzenetet hordozza: nem nagy baj, ha nem fizetsz, majd kimentünk, aminek a hosszú távú nevelő hatása igen kártékony.

Különösen problematikus ezzel kapcsolatban a pénzügyi válságba került nagy bankok kimentése. Ha nem mentik ki őket, az katasztrofális továbbgyűrűző hatásokkal járhat. Viszont ismételt állami megsegítésük, ahogy az több posztoszocialista országban megtörtént, káros jelzést küld a pénzügyi szektornak. Csökkenti a bankok szigorúságát a rossz kockázatot jelentő hitelügyletekkel szemben (*Begg–Portes* [1993], *Berglöf–Roland* [1995]).

A kereslet elszaladása. Ha egy vevő úgy érzi, nagyobb kockázat nélkül is többet költ, mint amennyit költségvetési korlátja megenged, akkor keresletének nem szab határokat jelenlegi és jövőbeli jövedelme. A puha költségvetési korlát szindrómája tehát a kereslet elszaladását eredményezi. Nem állapítható meg pontosan, hogy a költségvetési korlát milyen mértékű puhulása mekkora kereslettöbbletet generál. A puhulás tendenciát teremt arra, hogy a kereslet elszakadjon a vásárló fizetőképességétől; ezt kívánja érzékelteni a kereslet *elszaladása* kifejezés. Az eltérés mértéke a vevő várakozásától és kockázatvállalásától függ. A puha költségvetési korlát jelenségének keresletre gyakorolt hatását elméletileg igazolja *Goldfeld–Quandt* [1988], [1990], [1993], *Kornai–Weibull* [1983] és *Pun* [1995]. *Goldfeld* és *Quandt* *Kornai-effektus*nak nevezik a puha költségvetési korlátra adott keresleti reakciót.

Vita folyt arról, vajon ez az effektus jelentős szerepet játszik-e a szocialista rendszerre jellemző krónikus hiány magyarázatában. A hipotézis elvetése mellett érvel például *Bajt* [1991]. A jelen írás szerzője szemében továbbra is meggyőzőnek tűnik az eredeti hipotézis. Az bizonyára igaz, hogy még olyan rendszerben is, amelyben a puha költségvetési korlát szindrómája uralkodóvá vált a gazdaság nagy részében, a szindróma egymagában még nem *elégséges* feltétele a krónikus hiánygazdaság kialakulásának. Viszont más tényezők mellett ez is a *szükséges* feltételek közé tartozik. (Lásd *Kornai* [1993a] 11. és 12. fejezet, *Qian* [1994], *Kornai* [1994].)

A leginkább megragadható ez a hatás a beruházási döntések körében. A hagyományos piaci gazdaságon belül is megfigyelhető, hogy amennyiben részben vagy egészben állami támogatással valósul meg egy projektum, a tényleges költségek messze túllépek az eredeti költségvetést. Ez a helyzet számos katonai létesítménnyel. A jelenség klasszikus példái a Concorde szuperszonikus repülőgép, valamint a Franciaországot és Angliát összekötő alagút költségtúllépése. Minden ilyen esetben arra számít az, aki a projektumot kezdeményezi és megvalósítja, hogy az állam, ha már elkezdődött az akció, nem hagyhatja azt abba. A szocialista rendszerben jóformán minden beruházásra kiterjed ez a jelenség. A puha költségvetési korlát elégséges magyarázat arra, hogy a beruházási éhség, e gazdasági formáció egyik jellegzetes vonása, megjelenjék. Minden vállalat és minden állami intézmény vezetője beruházni akar, mert azt a pénzügyi kudarc kockázata nélkül teheti meg

(Kornai [1980], Huang [1996]). A szocialista gazdasági rendszerben az állandóan reprodukálódó beruházási éhség az aggregált kereslet elszaladásának egyik fő komponense.

A puha költségvetési korlát jelenségének és a kereslet kapcsolatának fontos elméleti implikációi vannak. A standard egyensúly elmélet hallgatólagosan feltételezi, hogy minden döntéshozónak kemény költségvetési korlátja van. Az a feltételezés, miszerint érvényesül a Say-elv, ekvivalens azzal a feltételezéssel, amely szerint a költségvetési korlát létezik és kemény. Clower fogalmazása szerint a költségvetési korlát nem elszámolási azonosság, hanem racionális magatartási posztulátum; „... egyetlen tranzaktor sem tervezi tudatosan bármilyen árumennyiség vásárlását anélkül, hogy meg ne tervezné: ezt vagy nyereségből, vagy valamilyen más árumennyiség eladásából fogja finanszírozni”. (Clower [1965], Clower–Leijonhufvud [1975], [1981].) Nos, a puha költségvetési korlát szindrómájának fennállása esetén pontosan ezt a posztulátumot sértik meg tömegesen mikroszinten, mégpedig – Clower szavával kifejezve – tudatosan. A beruházások példájánál maradva, a beruházó tudván tudja, hogy a tervezett jövedelemfolyam nem fogja fedezni a tervezett kiadásfolyamot, s mégis nekikezd a beruházásnak. Ezzel olyan megalapozatlan többletkeresleti folyamatot gerjeszt, amellyel nem áll szemben az adott árakon többletkínálati folyamat. Amikor azután a megalapozatlanul költekező szervezeteket a költségvetés vagy a bankrendszer kimenteti, az végső soron azt jelenti, hogy az egyensúly a fiskális és monetáris rendszer közvetítésével áll helyre. Ez rendszerint inflatorikus úton (nyílt vagy visszaszorított infláció útján) megy végbe.

Mérés

Akárcsak sok más komplex társadalmi-gazdasági jelenség, a költségvetési korlát ke ménysége-puhasága sem mérhető közvetlenül, hanem arra közvetett formában kell következtetni.

A mérés és kvantifikálás egyik lehetséges módja annak megfigyelése, milyen mértékben, illetve milyen gyakorisággal alkalmazzák a különböző puhítási instrumentumokat. Például mekkorák és hogyan oszlanak meg a költségvetési támogatások, mennyire heterogének az adókulcsok, milyen mértékben halmozódnak fel az adótartozások? Vagy milyen a bankok kihelyezett hitelállományának összetétele az adósságszolgálat és a visszafizetés megbízhatósági szempontjából, mekkora a nemteljesítő hitelek részaránya? Hogyan oszlanak meg a hitelek felvevői között a nyereséges és veszteséges vállalatok, vagy még általánosabban: mi a kapcsolat a hitelnyújtás és a vállalat jövedelmezősége között? A banküzlet konzervatív elve szerint annak kell leginkább hitelt adni, aki tulajdonképpen hitel nélkül is működni tudna. Megfigyelhető, vajon érvényesül-e ez az elv. A mérésnek erre a módjára számos példa található az irodalomban; lásd például Kornai–Matits [1987], Raiser [1995], Perkins–Raiser [1995].

A mérés egy másik lehetséges módja a puha költségvetési korlát elsődleges következményeit próbálja számba venni. Másodlagos vagy végkövetkezménynek nevezhetjük – a fenti áttekintés értelmében – a hatékonyság romlását, az ár- és költségérzékenység tompulását, a koordináció zavarait és a kereslet elszaladását. Minden esetben nyitott kérdés marad, hogy ezeknek a végkövetkezményeknek a létrejöttében a puha költségvetési korlát szindrómája mellett milyen egyéb tényezők játszottak szerepet. Viszont eléggé közvetlen a puha költségvetési korlát jelenségének kapcsolata az alábbiakban felsorolandó három elsődleges következménnyel.

1. A vállalat jövedelmezősége és életben maradása közötti kapcsolat szorossága. Az ezzel komplementer kérdés: a vállalat exitje és vesztesége közötti kapcsolat szorossága; a különböző típusú kimentési akciók gyakorisága.

2. A puha költségvetési korlát szindrómájának egyik megnyilvánulási formája a vállalati nyereség bürokratikus redisztribúciója. Különböző csatornákon elveszik a nyereség számottevő részét a nagyobb jövedelmezőséggel működő vállalatoktól, és átadják azoknak, akik kevésbé jövedelmezők vagy éppenséggel veszteségesek. Ily módon a nyereségek kiegyenlítődne, ami tompítja a nyereség ösztönző hatását. Számszerűen mérhető, milyen mértékű ez a redisztribúció (*Kornai–Matits* [1987], *Schaffer* [1990]).

3. Kemény költségvetési korlát mellett a tartósan nyereséges vállalatnak több esélye van arra, hogy önfinanszírozásra építse a beruházást, s arra is, hogy hosszú lejáratú hitelt kapjon erre a célra. A puhítás tendenciájára utal, ha laza a kapcsolat a tartós jövedelmezőség és a vállalat fejlődése, expanziója, beruházási aktivitása között. Ez is számszerűen megfigyelhető és mérhető jelenség (*Kornai–Matits* [1987], *Perkins–Raiser* [1995]).

A méréssel kapcsolatban sok még a kutatási teendő. Félő, hogy az átfogó és sokoldalú mérést pótolják egy vagy két kiragadott mutatószámmal, például a költségvetési támogatások csökkenésének megfigyelésével. Ez teljesen elhibázott következtetésekhez vezethet. A posztzocialista átmenet sok országában látványosan csökkent a vállalati szféra fiskális támogatása. Ám megnyugvásra nincs ok; a korlát megkeményedése ennél sokkal kevésbé radikális. A puhítás eszközei közül előtérbe került a puha hitelek nyújtása, továbbá annak eltűrése, hogy a vállalat ne teljesítse esedékes adósságszolgálati és adófizetési kötelezettségét. Nélkülözhetetlen, hogy a puha költségvetési korlát szindrómájának alakulását sokoldalúan, mutatószámok egész együttesével kövessék nyomon.

A kiváltó okok

Mivel az esetek nagy részében az állam puhítja fel a korlátot, első látásra érthetetlennek tűnik: miért teszi ezt, ha ez árt az államérdeknek?

Sokféle magyarázat látott napvilágot. (A magyarázó elméletek áttekintésére lásd *Dewatripont–Maskin–Roland* [1996] és *Maskin* [1996].) Az elméletek csoportosításának egyik kritériuma az, hogy levezethető-e ez a magatartás *endogén* módon a „felül” lévő, puhító intézmény belső érdekelttségéből. Avagy *exogén* magyarázat szükséges, mert lényeges vagy talán kulcsszerepet játszik a puhítást végző aktor kapcsolata az őt körülvevő politikai-társadalmi környezettel, illetve a számára kívülről adott gazdasági tényezőkkel?

Endogén magyarázatok. Az úttörő munka *Dewatripont–Maskin* [1995] tanulmánya. Annak illusztrálására, hogy miképpen elemezhető a puha költségvetési korlát szindrómája játékelmélet apparátusával, ismertetjük modelljüket. Egy „felül” lévő intézmény (például bank) arról dönt, hogy finanszírozzon-e beruházási projektumokat. A projektumok két típusa létezik: a „jó” beruházás, amely egy adott időszak alatt megvalósítható és a „rossz” beruházás, amelynek megvalósítása elhúzódik, és többbe is kerül, mint a jó projektum. Noha a projektum menedzsere előre tudja a várható megvalósítási időtartamot, de azt nem közli a bankkal, és ezért az elfogadott projektumok közé bekerülnek rosszak is. Az első időszak végeztével a befejezetlen, rossz projektumok menedzserei refinanszírozást kérnek a folytatáshoz. Az eredeti beruházás irreverzibilis költség (*sunk cost*). Ilyen körülmények között megtörténhet, hogy a bank előnyben részesíti a kölcsön újrafinanszírozását, mivel annak marginális haszna nagyobb a marginális költségnél. Ez a helyzet kialakulhat még olyankor is, amikor a projektumba befektetett összes költség végül is magasabbnak bizonyul, mint az általa képzett összes hozadék. Saját gazdasági érdekében, nem pedig külső tényezők hatására használ puhító instrumentumokat. Ez a magatartás azonban a későbbiekben kontraszelektiót eredményez. A jövőben a projektumok menedzserei számítanak erre a refinanszírozási hajlandóságra, és emiatt nem félnek rossz

projektumhoz pénzt kérni. Ezt csak azzal lehetne megelőzni, ha a bank elkötelezné magát (és meg is tartaná ezt az elkötelezettséget), hogy semmiképpen sem ad refinanszírozást – de akkor számos konkrét esetben saját gazdasági érdeke ellen kellene cselekednie. A tanulmány elemzi, hogy milyen körülmények között választja a bank az ismételt refinanszírozást, annak káros mellékhatásával együtt, és mikor vállalkozik a refinanszírozást megtagadó elkötelezettségre. Különösen figyelemreméltó, hogy a hitelrendszer decentralizációja nehezebbé teheti a refinanszírozás megszerzését, s ez hozzájárulhat a költségvetési korlátok megkeményítéséhez.

Számos más elméleti vizsgálat középpontjában ugyancsak a „felül” lévő intézmény elkötelezettségének szavahihetősége áll (lásd például *Qian–Xu* [1991], *Schaffer* [1989]).

Bai–Wang [1996] a probléma információs oldalát helyezi előtérbe. Aki korábban személy szerint felelős volt a rossz döntésért, az fél attól is, hogy a félig megvalósított projektum leállítása rossz fényt vet az ő szelektív tevékenységére. Kevésbé feltűnő, ha a projektum, akár magasabb költséggel, de folytatódik.

Bös–Lülfesmann [1996] elméleti síkon vizsgálgat meg egy közbeszerzési problémát. A szerződés nem teljes; a szállító nem hajlandó a teljesítést befejezni, mert utólag túl alacsonynak találja a szerződésben kikötött árat. A közjót optimalizáló megbízó bizonyos feltételek mellett újratárgyalást és áremelést ajánl fel, mert az kedvezőbb lehet, mint a szerződés teljesítésének elmaradása. Ez racionális indoka lehet a puha költségvetési korlát magatartásnak.

Exogén magyarázatok. Közülük a következők érdemelnek leginkább figyelmet.

1. A kommunista pártok vezetése alatt működő szocialista rendszert áthatotta az állami paternalizmus eszméje és gyakorlata. Ez nyomta rá a bélyegét nemcsak az állam és az egyén viszonyára, de az állam és a vállalat viszonyára is. Az állam „kiskorúként” kezeli a vállalatot, gyámkodik felette, beleszól minden részletdöntésbe – de nem hagyja magára, amikor bajba kerül.

A pártapparátus, a gazdasági bürokrácia és a vállalati menedzserek csoportja tulajdonképpen el sem választható egymástól, egységes vezetőréteget alkot és összetart. A vállalati menedzser számíthat társai segítségére. (Lásd *Kornai* [1980].)

Az 1. magyarázat rendszerspecifikus, és a szocialista rendszer politikai-szociológiai természetéből és hivatalos ideológiájából vezethető le. Az alábbi 2–5 magyarázatok nem rendszerspecifikusak.

2. A kormányt puha költségvetési korlát jellegű intervenciókra készíthetik foglalkoztatáspolitikai megfontolások. El akarja kerülni a vállalatok tömeges csődjét és felszámolását, ezzel is védve a munkahelyeket és csökkentve a munkavállalók létbizonytalanságát.

3. A költségvetési korlátot puhító állami, főként fiskális támogatás instrumentumait azért alkalmazzák különböző kormányok és politikai pártok, mert cserébe politikai támogatásra tartanak igényt. Ez a jelenség áll az agrárlobbyk által kiharcolt fiskális támogatás vagy egyes válságba került, hanyatló ágazatok vagy régiók kiegészítése mögött. A puha költségvetési korlát szindrómájának ez a magyarázata támaszkodhat a *public choice* elmélet megállapításaira.

4. Nem zárható ki a korrupció esete: a veszteségekkel birkózó vállalat megvesztegeti a politikust vagy a bürokratát, akitől a fiskális támogatás vagy más puhító instrumentum alkalmazása függ.

5. Az állam elkerülhetetlennek érzi a beavatkozást, a bajba jutott vállalat kimentését, mert a tönkremenetele okozta externális kár nagyobb, mint a kimentés költsége. A hatás ugyanis továbbgyűrűzhet a reálgazdaságban. Ha például a vállalat monopolhelyzetben van, termékének kiesése más vállalatoknál is zavart okoz, és súlyos társadalmi veszteséget idézhet elő (lásd *Newbery* [1991], *Segal* [1993]). Vagy továbbgyűrűzhet a monetáris

gazdaságban. Már korábban említésre került a fizetőképtelenség továbbgyűrűzése, és az emiatt fellépő súlyos koordinációs zavar. A nagy externális kár elhárításának szándékával magyarázzák azt, hogy az állam nemcsak a szocialista vagy posztszocialista gazdaságban, hanem minden fejlett, hagyományosan piacgazdaságként működő országban is rendszerint kimenti a súlyos pénzügyi bajba került nagy bankokat. A betétesek rohama pánikhoz vezet, az továbbterjedhet, ami súlyos országos katasztrófát okozhat. Ezt idejekorán végzett mentőakcióval szokták megelőzni.

A különböző endogén és exogén magyarázatok sok esetben együttesen, egymást erősítve hatnak.

A kiváltó okok áttekintésének fényében könnyebben érthető az, amit már a fogalomtisztázó korábbi fejtegetések is említettek: miért terjedt el szélesebb körben, miért gyakoribb és tartósabb a puha költségvetési korlát szindrómája a szocialista, mint a kapitalista rendszerben. Előbbiben ugyanis a gazdaság minden szférájában állandó jelleggel állnak együtt a felsorolt kiváltó okok. Ám az világossá vált, hogy a legtöbb kiváltó ok, ha szórványosabban, szűkebb körben is, de felléphet az utóbbi formációban is. Minél inkább összefonódik a politikai és az üzleti világ, minél nagyobb az állami szektor és minél szélesebb a bürokrácia cselekvési köre, annál inkább mutatkoznak a puha költségvetési korlát jelenségei. Ezért találkozhatunk a puha költségvetési korlát szindrómájával elég gyakran például számos fejlődő országban.

Gazdaságpolitikai következtetések

A puha költségvetési korlát szindrómája által okozott ártalmak felismerése sugalmazza az általános következtetést: célszerű a vállalatok és más szervezetek költségvetési korlátjának megkeményítésére törekedni.

Miközben ez általános, minden gazdasági formációra vonatkozó követelmény, külön is érdemes kiemelni a szocialista országokkal kapcsolatos gazdaságpolitikát, hiszen a puha költségvetési korlát szindrómája ott okozza a legsúlyosabb gondot. A történelmi tapasztalat igazolni látszik a következő megállapítást. A költségvetési korlát megkeményítéséhez nem elegendők a kozmetikai változásokat jelentő részleges reformok; ehhez magát a szocialista rendszert kell felváltani kapitalista piacgazdasággal.

A posztszocialista átmenettel foglalkozó gazdaságpolitikai programok és szakértői ajánlások számottevő része kulcskérdésnek tekinti a költségvetési korlát megkeményítését. Külön ki kell emelni a tulajdonviszonyok radikális megváltoztatásának szükségességét. A magánszektor relatív súlyának lényeges megnövelése és ezzel együtt a korábban állami tulajdonban volt vállalatok számottevő részének privatizálása elősegíti a költségvetési korlát megkeményítését. Eléggé általános a konszenzus a következő megállapításban: amíg az állami tulajdon dominál, addig reménytelen a vállalati költségvetési korlát megkeményítésére számítani (lásd *Boycko–Shleifer–Vishny* [1992], [1995], *Li* [1992]). Ezzel ellentétes, a köztulajdon és a kemény költségvetési korlát összeegyeztethetőségében inkább bízó álláspontot fejt ki *Bardhan* [1993]. Más a helyzet, amikor a magántulajdon vált dominánssá, és az állami vállalatok szektora szűkebb sávra szorult. Empirikusan is megfigyelhető, hogy ekkor már nem lehetetlen (bár továbbra sem könnyű) ezeknek is teljesebb autonómiát adni, és költségvetési korlátjukat megkeményíteni (lásd *Pinto–Belka–Krajewski* [1993]).

Az alábbiakban összefoglalt néhány más rendszabály elősegíti a puha költségvetési korlát szindrómájának felszámolását, vagy lényegesen szűkebb térre való visszaszorítását.

– A piacgazdasággal konform számviteli törvény elfogadása és betartásának kikény-

szerítése. Ez nehezebbé teszi a veszteség elrejtését. A részvénytársasági forma elterjesztése, ugyanebből a célból.

– Korszerű banktörvény elfogadása és betartásának kikényszerítése. Ez megnehezíti a bankok veszteségének, felelőtlenül allokált hiteleinek elrejtését.

– A fiskális támogatások leépítése; egyöntetű adókulcsok bevezetése, az adózás alóli kivételezések megszüntetése vagy szűk térre szorítása. A burkolt támogatások „fiskalizálása”, a költségvetésben való nyílt kimutatása, mert ez leépítésükre fog serkenteni.

– Korszerű csőd- és felszámolási törvény elfogadása és betartásának kikényszerítése, az ehhez szükséges bírósági apparátus kiépítése.

– Ahol lehetséges, fellépés a monopolhelyzet kialakulásával szemben.

– Ahol lehetséges, az árak felszabadítása, hogy szűküljön az a szféra, amelyben az adminisztratív ár megszabása használható fel puhító instrumentumként.

– Az államszervezet, s ezen belül a fiskális döntések lehetőség szerinti decentralizálása. Lehetőleg állami szervezetek között is legyen olyan átfedés vagy megtöbbszöröződés, amely versenyhelyzeteket teremthet, ezzel segíti kiküszöbölni a puha költségvetési korlát szindrómáját (lásd *Raiser* [1995], *Qian–Roland* [1996]).

Miközben a legtöbb szakértő egyetért abban, hogy kívánatos a költségvetési korlát megkeményítése, ez sehol sem valósítható meg egyetlen csapásra és dogmatikus merevséggel. Van, amikor kivételt kell tenni az általános elv alól. (Például az externális kár túl súlyos a keményítés okozta haszonhoz képest.) Bizonyos körülmények között elkerülhetetlenek az időleges engedmények, annak érdekében, hogy a korlát megkeményítése által okozott csődök vagy felszámolások ne okozzanak súlyos továbbgyűrűző hatásokat, ne járjanak együtt sem a gazdaság, sem a politikai demokrácia destabilizálásával. Figyelembe kell venni az országon belüli regionális eltéréseket, a piaci szelekció okozta szociális problémákat és foglalkoztatási gondokat. Időt kell adni az alkalmazkodásra, és ezért nem szabad végletes szemlélettel, doktriner módon kizárni az átmeneti támogatások lehetőségét. Ha ilyen támogatásra mégis sor kerül, célszerű előre bejelenteni: milyen ütemterv szerint fogják fokozatosan csökkenteni, majd véglegesen megszüntetni. Ez módot ad a kemény költségvetési korlát rezsimjére való felkészülésre. Vita folyik arról, hogy mely esetekben és milyen mértékben indokoltak az engedmények a költségvetési korlát puhítása irányában (lásd *Cui* [1992], *Kornai* [1993b]).

A költségvetési korlát keménységének-puhaságának megfigyelése és az ebben a tekintetben végbement változás értékelése átkerült az elméleti tanulmányok világából a gyakorlati gazdaságpolitika nyelvére. A posztoszocialista transzformációt vizsgáló jelentések számottevő része mérceként alkalmazza a költségvetési korlát állapotát. A kormányzati politika felelősségérzetének, előrelátásának és hajthatatlanságának jó fokmérője az az aktivitás (vagy annak hiánya), amelyet a költségvetési korlát megkeményítése érdekében fejt ki.

Hivatkozások

- BAI, C.–WANG, Y. [1996]: Agency in project screening and termination decisions: Why is good money thrown after bad? Kézirat, University of Minnesota.
- BAJT, A. [1991]. Irrelevance of the soft budget constraint for the shortage phenomenon. *Economics of Planning* 24: 1–12.
- BARDHAN, P. K. [1993]: On tackling the soft budget constraint in market socialism. Megjelent: *Market Socialism: The Current Debate*. Szerk.: *Bardhan, P. K.–Roamer, J. E.* Oxford University Press, New York; Oxford; Toronto és Melbourne.
- BEGG, D.–PORTES, R. [1993]: Enterprise debt and economic transformation: Financial restructuring

- in Central and Eastern Europe. Megjelent: Capital Markets and Financial Intermediation. Szerk.: Mayer, C.–Vives, X. Cambridge University Press, Cambridge.
- BERGLÖF, E.–ROLAND, G.[1995]: Bank restructuring and soft budget constraints in financial transition. *Journal of the Japanese and International Economies* 9: 354–75.
- BLEJER, M. I.–CHEASTY, A. [1991]: The measurement of fiscal deficits: analytical and methodological issues. *The Journal of Economic Literature* 29: 1644–78.
- BOYCKO, M.–SHLEIFER, A.–VISHNY, R. [1992]: Property rights, soft budget constraints and privatization. Kézirat, Harvard University.
- BOYCKO, M.–SHLEIFER, A.–VISHNY, R. [1995]: Privatizing Russia. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- BÖS, D.–LÜLFESMANN, C. [1996]: The hold-up problem in government contracting. *Scandinavian Journal of Economics* 98: 53–74.
- CLOWER, R. [1965]: The Keynesian counter-revolution: A theoretical appraisal. Megjelent: *The Theory of Interest Rates*. Szerk.: Hahn, F. H.–Brechling, F. P. R. Macmillan, London.
- CLOWER, R. [1967]: A reconsideration of the microfoundations of monetary theory. Megjelent: *Monetary Theory*. Szerk.: Clower, R. Penguin Books, Baltimore.
- CLOWER, R.–LEIJONHUFVUD, A. [1975]: The coordination of economic activities: A Keynesian perspective. *American Economic Review* 65: 182–188.
- CLOWER, R.–LEIJONHUFVUD, A. [1981]: Say's principle: What it means and doesn't mean. Megjelent még: *Leijonhufvud, A.: Information and Coordination*. Oxford University Press, Oxford.
- CUI, Z. [1992]: Incomplete markets and constitutional democracy. Kézirat, University of Chicago.
- DEWATRIPONT, M.–MASKIN, E. [1995]: Credit and efficiency in centralized and decentralized economies. *Review of Economic Studies* 62: 541–56.
- DEWATRIPONT, M.–MASKIN, E.–ROLAND, G. [1996]: Soft budget constraints and transition. Kézirat.
- DEWATRIPONT, M.–TIROLE, J. [1996]: Biased principals as a discipline device. *Japan and the World Economy* 8: 195–206.
- GEDEON, S. J. [1985–1986]: The post Keynesian theory of money: A summary and an Eastern European example. *Journal of Post Keynesian Economics* 8: 208–21.
- GOLDFELD, S. M.–QUANDT, R. E. [1988]: Budget constraints, bailouts and the firm under central planning. *Journal of Comparative Economics* 12: 502–20.
- GOLDFELD, S. M.–QUANDT, R. E.[1990]. Output targets, the soft budget constraint and the firm under central planning. *Journal of Economic Behavior and Organization* 14: 205–22.
- GOLDFELD, S. M.–QUANDT, R. E.[1993]: Uncertainty, bailouts, and the Kornai effect. *Economics Letters* 41: 113–[19].
- GOMULKA, S. [1986]: Kornai's soft budget constraint and the shortage phenomenon: A criticism and restatement. Megjelent: *Growth, Innovation and Reform in Eastern Europe*. Economics of Technological Change series. University of Wisconsin Press, Madison, Wisc.
- HUANG, Y. [1996]: Inflation and Investment Controls in China. *The Political Economy of Central–Local Relations during the Reform Era*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KORNAI, J. [1979]: Resource-constrained versus demand-constrained systems. *Econometrica* 47: 801–819.
- KORNAI JÁNOS [1980]: A hiány. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1986]: A puha költségvetési korlát. *Tervgazdasági Fórum* 2, (3), 1–17. o.
- KORNAI JÁNOS [1993a]: A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. *Heti Világgazdaság* Kiadói Rt., Budapest.
- KORNAI JÁNOS [1993b]: A pénzügyi fegyelem a poszt szocialista rendszerben. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz.
- KORNAI JÁNOS [1994]: A hiánygazdaság felszámolása. Általános elemzés és a magyar fejlődés vizsgálata. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. sz.
- KORNAI JÁNOS–MATITS ÁGNES [1987]: A vállalatok nyereségének bürokratikus újraelosztása. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.
- KORNAI JÁNOS–WEIBULL, J. W. [1983]: Paternalizmus, vevők piaca, eladók piaca. *Sigma*, 16 (3) 169–184. o.
- KRUEGER, A. O. [1974]: The political economy of the rent-seeking society. *American Economic Review* 64: 291– 303.

- LI, D. D. [1992]: Public ownership as a sufficient condition for the soft budget constraint. Mimeo, Ann Arbor: University of Michigan, Department of Economics, Center for Research on Economic and Social Theory.
- MASKIN, E. S. [1996]: Theories of the soft budget-constraint. *Japan and the World Economy* 8: 125–33.
- NEWBERRY, D. M. [1991]: Sequencing the transition. Discussion Paper 575, Centre for Economic Policy Research, London.
- PERKINS, F.–RAISER, M. [1995]: State enterprise reform and macroeconomic stability in transition economies. Economics Division Working Papers 95/1, Research School of Pacific and Asian Studies, ANU.
- PINTO, B.–BELKA, M.–KRAJEWSKI, S [1993]: Transforming state enterprises in Poland: microeconomic evidence on adjustment. Working Paper 1101, Transition and Macroadjustment, Washington DC: The World Bank.
- PUN, W. C. [1995]: The Kornai effect and the soft budget constraints. *Journal of Comparative Economics* 21: 326–35.
- QIAN, Y. [1994]: A theory of shortage in socialist economies based on the soft budget-constraint. *The American Economic Review* 84: 145–56.
- QIAN, Y.–ROLAND, G. [1996]: Federalism and the soft budget constraint. Kézirat.
- QIAN, Y.–XU, C. [1991]: Innovation and financial constraints in centralized and decentralized economies. Kézirat, London School of Economics.
- RAISER, M. [1995]: Decentralization, autonomy and efficiency: Inconsistent reforms and enterprise performance in China. Kiel Working Paper 689, Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel.
- RAWSKI, G. R. [1997]: Who has soft budget constraints? *Global Economic Review*, megjelenés alatt.
- SCHAFFER, M. E. [1989]: The credible-commitment problem in the center–enterprise relationship. *Journal of Comparative Economics* 13: 359–82.
- SCHAFFER, M. E. [1990]: State-owned enterprises in Poland: taxation, subsidization, and competition policies. *Eastern Europe* 43: 183–201.
- SCHUMPETER, J. A. [1911]: *The Theory of Economic Development. An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle.* Harvard University Press, Cambridge Mass. 1968.
- SCHUMPETER, J. A. [1942]: *Capitalism, Socialism and Democracy.* Harper and Row; New York, 1976.
- SEGAL, I. [1993]: Monopoly and soft budget-constraint. Kézirat.
- SOÓS KÁROLY ATTILA [1985]: A hiányjelenségek magyarázatához: keresletmennyiség és strukturális rugalmatlanság. *Közgazdasági Szemle*, 1. sz.
- SZABÓ JUDIT [1988]: A költségvetési korlát előzetes és folyamatos puhasága. *Közgazdasági Szemle*, 6. sz.
- TULLOCK, G. [1967]: The welfare cost of tariffs, monopolies, and theft. *Western Economic Journal* (ma: *Economic Inquiry*) 5: 224–32.
- TYSON, L. [1977]: Liquidity crisis in the Yugoslav economy – an alternative to bankruptcy? *Soviet Studies* 29: 284–95.